

Књига *Сажетџа ѿоеџџка сажџмања* Јована Делића открива мноштво наратолошких и антрополошких слојева Кишове комплексне поетике од историје преко медија и умјетности до језичких трагања да би довела до коначног закључка који почива на вјери у интуицију, машту и умјетничку визију, будући да се посредством имагинације могу продубити устаљени начини гледања и стицати нови увиди о прошлости, којој уметност даје ново значење и смисао. Оваква могућност сажимања поетике Данила Киша на свим нивоима упућује заљубљенике у књижевност, књижевну теорију, критику и анализу да је прихвати као изузетно студиозно, сложено, занимљиво и вриједно дјело које даје изузетан допринос науци о књижевности. Основна теза о сажимању романа у новелу представља изузетан допринос наратологији, док сама студија сачињена у виду прецизно проширеног закључка претходне двије књиге о Данилу Кишу даје више него значајан допринос нашој србистици.

Сигурни смо да ће *Сажетџа ѿоеџџка сажџмања* Јована Делића послужити студентима књижевности и истраживачима поетике Данила Киша као веома поуздан сажетак досадашњих перспектива на великог српског писца и подстицај за даља истраживања. Поуздан и незаобилазан извор, јер се у њему препознаје и она неопходна неодвојивост књижевности и књижевне критике – одређени историјски тренутак.

Др Радојка М. ВУКЧЕВИЋ
редовни професор
Филолошки факултет
Београд
vukcevicradojka@gmail.com

ЖИВИ ПЕСНИК

Ненад Николић, *Бранко, романџичарски ѿесник*, Српска књижевна задруга, Београд 2022

Књигу Ненада Николића *Бранко, романџичарски ѿесник* објавила је Српска књижевна задруга 2022. године поводом обележавања 130. година од оснивања, у свом јубиларном 114. Колу (књ. 765). Поводом овог Задругиног јубилеја објављено је и допуњено издање *Песама* Бранка Радичевића, чиме је обележено и 175 година од првог издања ове збирке у Бечу 1847. године. Николић је уложио значајан приређивачки рад на овом издању изабравши из заоставштине у „строгом избору”¹ она

¹ Бранко Радичевић, *Песме*, изабрао и приредио Ненад Николић, Српска књижевна задруга, Београд 2022, 249.

дела која могу да „данашњег читаоца подстакну на ново upoznavanje са песником”.² Обележавање значајних јубилеја делује као сасвим оправдан разлог да ове две књиге буду објављене од стране угледног издавача, али, након увида у њихову садржину, јасно је да је интересовање Ненада Николића за Радичевићево стваралаштво за њега морало бити кључни мотив у раду.

Књига *Бранко, романџичарски џесник*, како аутор сам открива у поговору, настала је на основу предавања која је одржао студентима Филолошког факултета у Београду. Па ипак, као и поменута годишњица, и припрема за предавања не делују као довољан разлог за настанак књиге у којој се минуциозним тумачењем приступило Радичевићевом стваралаштву. Увидом у библиографију овог историчара књижевности уочавају се две доминантне области интересовања у његовом досадашњем раду. Магистралну линију чине монографије које су изазвале највећу пажњу стручне јавности – *Проблеми савремене књижевне историје: Критичка џролејомена за обнову националних књижевности и Идентифицирање српске књижевности* (Награда „Никола Милошевић” 2019). У њима Николић са теоријског аспекта сагледава питања историје књижевности и њеног односа према националним књижевностима, а затим испитује на који начин се идентитет српске књижевности мењао кроз њену историју. Значај ових тема у двадесет првом веку условио је да она друга линија, која је започела књигом *Касириране јуноше* 2004. године, буде ван стручне јавности и делимично маргинализована. Њу чине радови посвећени првенствено тумачењу књижевних дела осамнаестог и деветнаестог века. Већ у својој првој монографији *Касириране јуноше* Николић је приступио проучавању књижевних дела која припадају књижевној прошлости на начин који ће доћи до изражаја у одређеној мери и у последњој монографији – одабравши писца чије дело иако велико обимом не поседује подједнако велику естетску вредност, он му не приступа на начин историчара књижевности који жели да потврди место које му је дато у историји књижевности, већ једном минуциозном анализом фокусира се на онај аспект Видаковићевог дела који може бити занимљив и модерном читаоцу. Својим тумачењем он писца извлачи из оквира у који га је поставила историја књижевности и чини га актуелним у мери у којој је то могуће, имајући у виду естетске домете пищевог дела. Из исте позиције Николић је приступио и делу Бранка Радичевића. И док је задатак овог пута био засигурно лакши јер је реч о песнику чије дело има значајну уметничку вредност, његово место у историји књижевности је за аутора морало представљати значајан изазов. У историјама књижевности Радичевић се доследно одређује као романтичарски писац, па ипак, традиција тумачења његовог дела у двадесетом веку показала

² Исто.

је да су тумачи свој фокус усмерили ка питању у којој је мери Вук Стефановић Караџић утицао на Радичевићево стваралаштво. Драгиша Живковић и Милан Кашанин су у својим тумачењима истицали утицај рококо и класичне традиције, желећи на тај начин да умање значај Вуковог утицаја на Радичевића. Последица оваквог тумачења је да су песника удаљили и од саме епохе романтизма. Овај парадокс у историји књижевности привукао је пажњу аутора и може се уочити постојање двоструке мотивације код Николића за писање ове књиге – једна да Бранка врати епохи романтизма, од које га је претходна критика удаљила, и друга да га учини поново актуелним данашњем читаоцу. Проблематична позиција у историји књижевности која се може разрешити само пажљивом анализом Радичевићевог дела и покушај његове поновне актуелизације представљају синтезу Николићевих досадашњих тумачења књижевних дела.

Прво поглавље монографије носи назив „Читамо ли Бранка?” У њему Николић отвара најзначајније питање које ће у свом тумачењу поставити: Шта је то што Бранка чини романтичарским песником? Са јасном намером да се у средишњем делу књиге усредреди само на анализу дела, аутор у уводном поглављу пре свега указује на проблематичан положај писца у историји књижевности. Посебну пажњу он усмерава на тумачења Драгише Живковића, Милана Кашанина и Миодрaга Поповића, прихватајући њихова тумачења као релевантна, али са јасном намером да направи следећи корак у традицији тумачења тиме што се неће бавити питањима као што су значај утицаја народне или грађанске књижевности на Радичевићево стваралаштво, тип његовог стиха или риме или инсистирање на биографским детаљима приликом тумачења. Николић себи поставља задатак да уради оно што његови претходници, који „смисао ни не траже”³, нису урадили, те питање смисла поезије поставља као централно питање. За смислом Радичевићеве поезије он трага у „унутрашњем облику песничког Ја” и истиче да се могу јасно разликовати грађанско и романтичарско песничко Ја. Да би пружио теоријске оквире у којима ће испитивати природу романтичарског песничког Ја у Радичевићевим делима, Николић се осврће на нека од најважнијих питања поетике романтизма, као што су питање осећајности, однос песника према традицији и природи, питање природе романтичарске ироније, питање положаја уметника и његовог односа према стваралаштву, са посебним освртом на то како су осећања жеље и чежње одредила природу романтичарског Ја јер је „жеља најконстантија и увек незадовољива”.⁴ Разноврсност и значај питања која Николић отвара, а

³ Ненад Николић, *Бранко, романтичарски песник*, Српска књижевна заграда, Београд 2022, 18.

⁴ Исто, 22.

која се тичу поетике романтизма, остављају читаоца *незадовољивој* у жељи да пред собом добије једну целовиту поетику српског романтизма јер се чини да се аутор главних питања већ дотакао. Ипак, јасно је да ово ни на који начин није била намера аутора јер поетика епохе која је јасно дефинисана мора са собом носити уопштавања која би ограничила начин на који Николић анализира песничко Ја. Стога он своју анализу не започиње излагањем поетике романтизма као јасно дефинисаног система већ истиче њену разноликост, да би затим, издвојивши дела највише естетске вредности у Радичевићевом делу, усредсредео на оно што је у њима романтичарско и на основу те анализе протумачена дела сместио у сам врхунац српског романтизма. Метода којом је пришао Радичевићевом стваралаштву аутору је омогућило да увиди грешку у покушају да се песнику наметне строго одређена романтичарска поетика јер је његов романтизам „сасвим интуитиван, та дубина је другачија: очарава *сјон-шаносј* са којом мотиве европског наслеђа, хеленског и хришћанског, Бранко преображава да изразе његову *особену лирску мѣтафизику*”.⁵

Посебну пажњу и неочекивано питање Николић отвара на крају свог првог поглавља када показује бригу не само према начину на који он приступа Бранковом делу већ и према начину на који ће њему приступити читаоци. Ово питање је веома важно за аутора јер сматра да није довољно прочитати монографију и *сазнајти* само шта је то следеће у традицији тумачења овог песника. Аутор књигу не пише само као скуп сазнања о Бранковој поезији која читалац треба да усвоји већ као пример приступа који треба заузети када се читају песници који већ заузимају одређено место у историји књижевности. Напор који је и сам морао учинити при тумачењу корпуса је напор који је, према његовом мишљењу, неопходан у сваком приступу овој поезији.

Увидевши изазове свог приступа који се не ослања на „биографску и жанровску потку као позитивизам Павла Поповића или егзоскелет европског оквира стилистике Драгише Живковића”⁶, Николић заузима став да је неопходно „развити то заиста *врџљожно* кретање Бранковог духа у равну линију”⁷ јер само у тумачењу духа песника може се доћи до смисла песме који је „*пресудно везан за њесничко Ја*”.⁸ Не би ли олакшао читаоцу кретање кроз текст, он централни део књиге дели према типовима искуства које песничко Ја пролази у свом кретању, остајући на тај начин веран, чак и када је реч о организацији свог текста, одсутности сваког насилног укалупљивања Бранковог текста.

Прва два поглавља „Натуралистичка мистика” и „Недореченост божанског” јесу у одређеној мери повезана међусобно јер је у њима Николић

⁵ Исто, 177.

⁶ Исто, 301.

⁷ Исто.

⁸ Исто, 19.

ступио у полемику са Драгишом Живковићем и одбацио његову тезу да су „Туга и опомена” и „?” „варијанте једне основне инспирације”.⁹ Том приликом је, дајући своје аргументе за овакву тврдњу, показао најбоље аспекте своје анализе уочавајући нијансе у променама начина на који се користе одређени мотиви и симболи, али и у самим променама песничког Ја и његовог искуства. У „Тузи и опомени” песничко Ја аутентичност свог постојања покушава да пронађе у спајању са природом, али га телесна потреба за женом спречава у томе. Потреба да се ступи у однос са оностраним и кроз њега изађе из живота у неаутентичности, песничко ја у – „?” исказује кроз однос који има према жени која се појављује као симбол божанског. До задовољења ове потребе неће доћи јер у сусрету са божанским песничко Ја заправо се сусреће са понором и чињеницом своје смртности за које оно нема потребну духовну јачину и зато се повлачи, али не заборавља да је до сусрета дошло, те његово постојање након сусрета представља живот у самозабраву. Николић показује да сличност ова два дела јесте у томе што и у једном и у другом песничко Ја трага за оностраним, али пошто се то трагање одвија у два различита искуства, те се ова дела не могу посматрати на начин на који је на њих гледао Живковић.

Потрагу за аутентичним бивствовањем песничко Ја Николић препознаје на два плана. У поглављу „Песник и смрт” анализа песме „Кад млидијах умрети” показује да песничко Ја открива „песничко стварање као најаутентичнији простор бивствовања”¹⁰, али истиче трагичност коју такво постојање проузрокује јер *жарка* љубав коју песник осећа према свету и која је неопходан услов песничког стварања истовремено урушава његово здравље јер снага тела постаје биолошка граница која се не може прећи.¹¹ Стога његово стваралаштво остаје у *тираљама*, које онда постају доказ постојања „*начелне немогућности* да се потпуно искаже живот у песми”.¹²

Немогућност да аутентичност свог бивствовања пронађе у сусрету са оностраним песничко Ја окреће секуларном хијализму у песми „Ђачки растанак”, при чему „национално постаје замена за непостојећу

⁹ Драгиша Живковић, *Европски оквири српске књижевности*, књ. 3, Просвета, Београд 1994, 81–82.

¹⁰ Ненад Николић, наведено дело, 23.

¹¹ Читалац не може да се при оваквом тумачењу Бранкових стихова не сети реченице Петра II Петровића Његоша који је, како је Матија Бан записао, изговорио реченицу „Пријатељу мој, душа ми убија тело” (Матија Бан, *Подаци о Пециру Пецировићу Њеићу*, у: *Мемоарска проза XVIII и XIX века: зборник*, књ. 2, приредио Душан Иванић, Нолит, Београд 1989, 119). Романтичарско Ја Бранкове поезије свакако дели искуство које је имао Његош, а о сличностима и разликама дела ова два песника Николић расправља не на нивоу тематике и утицаја већ на нивоу разлике у „лирском осећању за метафизичко” (Н. Николић, наведено дело, 184).

¹² Н. Николић, наведено дело, 165.

оностраност”¹³. Ипак, песничко Ја ни у њему не проналази своје испуњење јер иако је оностраност замењена, она није укинута, те се јавља „*проблематичности* онога ко се идиле сећа”¹⁴. Па ипак, разрешење проблематичне ситуације се делимично проналази у томе што се „лични однос према смрти разрешава” предавањем „*националној идеји* која је изнад сваког појединца”¹⁵, чиме се долази до „Бранковог преласка у *национални романтизам*”¹⁶.

Линеарно праћење искустава које пролази Бранков дух Николић завршава поглављем „Луди Бранко” у коме анализира поему „Безимена”. Николић је линијски представио кретање од оностраног (било да је реч о натуралистичкој мистици или божанском), преко односа према личној смрти и покушаја превазилажења датог проблема кроз однос према националном, да би лутање песничког Ја се завршило у сусрету са материјалним. Немогућност успостављања односа са оностраним Николић одређује као осећање *шемељне иразнине*, коју песничко Ја покушава да надокнади кроз „пренаглашеност телесног задовољавања”¹⁷, при чему је Срб, јунак ове поеме, „представљен као у тој мери *шелесан* и *унушар-свейски* да своју *унушаршњу* празнину не може ни препознати”¹⁸. Срб не достиже испуњење своје потребе за односом са оностраним и кроз комичну сцену „*склања у сџрану* оно искуство које је *проблематично на нивоу који песничко Ја не може досећнути*”¹⁹. Овакво повлачење представља „најдубљу проблематичност Бранковог песничтва зато је у *ограњеној проблематичности* песничког Ја, за које увек постоји *граница* после које се враћа једноставнијим облицима бивствовања”²⁰.

Николић у последњем поглављу „Живи песник” своју пажњу усмерава на једно од два питања која су морала бити значајна при његовој одлуци да се Бранковом делу посвети. Прво питање је положај Бранка као романтичарског песника у српској историји књижевности. Својом анализом аутор је показао да Бранково песничко Ја јесте романтичарско у његовим најбољим делима и да се зато оправдано мора говорити о Бранку као романтичарском песнику.

Друго и чини се Николићу нешто занимљивије питање се открива у самом наслову овог поглавља: Да ли се Бранко може „уклонити са гробља мртвих песника”²¹ какво је историја књижевности и учинити данас актуелним? Аутор замера данашњој историји књижевности немогућност

¹³ Исто, 191.

¹⁴ Исто, 214.

¹⁵ Исто, 234.

¹⁶ Исто.

¹⁷ Исто, 265.

¹⁸ Исто, 266.

¹⁹ Исто, 294.

²⁰ Исто.

²¹ Исто, 303.

да осети *сензибилиџеј* савремене књижевности и да он постане водећи критеријум у избору начина на који ће дела књижевне историје презентовати данашњој публици. Проблем овакве историје књижевности би била њена актуелност, јер би таква историја била релевантна само док доминантан укус у култури одређује генерација за коју је писана. Николић овај проблем посредно разрешава одређујући која је то публика за коју се пише. Иако, како аутор на почетку своје студије наводи, *свако* има Бранкову збирку на полици кућне библиотеке, *свакоме* у овом Николићевом одређењу припадају само они који на су спремни да учине значајан читалачки напор на који су позвани у првом поглављу монографије. Историја књижевности писана за читаоца који у делима трага за уметничком вредношћу и вреднује је изван свега, одговарала би ауторској идеји о херменеутичкој историји књижевности, у којој би врхунско начело била естетска вредност уметничког дела, док би читаоци писце у таквој историји доживели као *живе* и *наше*. Ипак, Николић не разрешава детаљније како би таква историја књижевности требало да изгледа, пре свега зато што укус данашње публике није укус изабраних појединаца већ масе, а у маси он као доминантне препознаје као представника човека „који ни када најснажније у себи осећа неподношљиву празнину не помишља на душу него одлази у тржни центар”.²² Зато поезија, како истиче, остаје да преживи и да постане не „спасење, него најпре утеха, а онда мука малобројних појединаца”²³, и то баш оних за које је Ненад Николић и написао ову књигу.

Др Тамара М. ЉУЈИЋ
Универзитет у Београду
Филолошки факултет
tamara.ljujic@gmail.com

ЖИВОТ ЈЕ НАЈОРИГИНАЛНИЈИ СТВАРАЛАЦ

Љубомир Вучковић, *Кој љуци дувана*, Јединство / Панорама, Београд 2023

Кроз рукопис, *Кој љуци дувана* (изгубљене приче) са Шаре допире чисти дах здравог живота српског народа и неуништиве жудње за постојањем, за пуноћом живота и очувањем традиције у причама које је аутор Љубомир Вучковић прикупио из живота. А живот је, као што видимо, неисцрпна ризница искустава, необичних људских судбина и животних порива, најоригиналнији стваралац који изнедри необичне, јединствене и

²² Исто, 304.

²³ Исто, 305.